

https://168ora.hu/kultura/kerekgyarto-istvan-189808?fbclid=IwAR0XU5Z69FNJiRAYv0ttEG-oD06Vg5hu5_7Vv81b__4bplWVU517yZPDNys

Csillapíthatatlan hatalomvágy – Kerékgyártó István az új diktatúrákról

2020. AUGUSZTUS 27. 16:00 - SZERZŐ: SÁNDOR ZSUZSANNA

Kerékgyártó István új regénye, a Szeretett Gazdám avagy Egy vezér ifjúkora arra keresi a választ: vajon egy mélyről jövő tehetséges kamasz hogyan jut el a hatalomig, s a rendszerváltás során miféle aljas eszközökkel éri el, hogy az első szabad köztársaság elnökévé válasszák. A többpártrendszer újnak tűnik, de a besúgók és a tartóisztek a régiiek. Noha a hasonlóság a magyar közélettel persze nem a véletlen műve, a történet egy nem létező kelet-közép-európai országban játszódik.

Említette, hogy a regénye megírása előtt sokat olvasta a diktátorok életrajzait. Miért érdekli ez annyira?

Az elmúlt évtizedekben a világ számos országában újra erősödtek a diktatúrák, Afrikától Latin-Amerikáig, Ázsiától a volt szovjet tagállamokig, és a mi kelet-közép-európai régióinkban is személyi kultuszon alapuló önkényuralmak épültek ki. Ne kerüljünk Magyarországot se: az uniós csatlakozásunk idején én még azt hittem, ha lesznek is döccenők, elindultunk az európai fejlődés útján. Majd 2010-ben hatalomra került az Orbán-kormány, amely szisztematikusan bontja le, számolja föl a jogállamot. Ma pedig már lényegében mindent egyetlen ember irányít az országban, az ő akaratától függ minden.

Ehhez kell egy olyan társadalmi közeg is, amelyik támogatja vagy eltűri az önkényuralmat.

– Ez így van, és ez nyilván függ az ország történelmétől, kultúrájától is. De minden emberben van hajlandóság a jóra és a rosszra egyaránt. A politika felelőssége, hogy a szolidaritást, az egymás iránti toleranciát erősíti, vagy a kirekesztést és a gyűlölködést. Nálunk az utóbbi mentalitás erősödött meg, hogy „kaparj, kurta, neked is jut”, meg hogy „mindenki annyit ér, amennyije van.” A politikus személyiségének sokkal nagyobb szerepe van a diktatúra kialakulásában, mint azt hittem volna. Ugyanakkor az is meglepő, mennyi közös jellemvonásuk van a diktátoroknak.

Fotó: Márton Merész

Kifejtené, mire gondol?

Korunk diktátorai többnyire szegény sorból jöttek, mélyről küzdötték fel magukat, magányos srácok voltak, rideg családi légkörben nőttek fel, bántalmazó apa mellett. De kutattam Napóleon, Sztálin és Hitler életét is. Napóleonnal egyáltalán nem foglalkozott az apja, Sztálint verte, szörnyen bánt vele, Hitlernél is ott volt a rendkívül kemény atya, plusz a furcsa családi titkok, ugyanis apja saját unokahúgát vette feleségül. Mindannyian fiatalon átéltek súlyos megalázásokat. Napóleon korzikaiként került a katonai akadémiára, és a francia nemesek kinézték őt maguk közül. Hitlert nem vették fel a festőakadémiára, és ő eleinte „csak” egy osztrák volt a németek között. Sztálin vidéki grúz bunkó maradt az oroszok közt. Később, szibériai száműzetése alatt, semmi nem zavarta annyira, mint az orosz értelmiségiek okoskodása. A diktátorok elit- és értelmiségellenesek. Bosszúvágy és nagyravágyás fűti őket. Gyakori, hogy fiatalkorukban ők is küzdenek a zsarnokság ellen, megszeretik magukat a néppel, hogy azután maguk is zsarnokként uralkodjanak rajta. A bizalmatlanságuk paranoiává fokozódhat, mindenről ők akarnak dönteni, semmit nem engednek ki a kezükből. Nárcisztikusak, és tévedhetetlennek tartják magukat, minden diktátor centralizálja a hatalmát. Számukra egyedül a saját gondolkodásuk érvényes, az ő rendszerükben nincs helye másként gondolkodóknak.

Holott épp a gyengeség jele, ha valaki nem tűr ellenvéleményt.

A diktátorok a lelkük mélyén gyáva emberek, tele félelemmel. Sztálin olyan ajtó mögé zárkózott be, amelyeket kívülről nem lehetett kinyitni. Ez vezetett a halálához is, mert amikor rosszul lett, nem tudták elég gyorsan kinyitni ezeket a speciális ajtókat. Napóleon halálában is szerepe volt annak, hogy nem bízott az orvosában, Hitler pedig attól rettegett, hogy megmérgezik. Mindannyian örökké szerettek volna élni. Például Sztálin, Kadhafi vagy Kim Ir

Szen olyan intézeteket alapítottak, ahol azt kutatták, hogyan lehetne a vezér életét meghosszabbítani.

A mi vezérünk, Orbán Viktor is évtizedekre tervezi még a hatalmát, s az előbbi leírásból szinte minden jellemző rá. Ám az ön regényének Luko Voditi a főszereplője, aki egy sárfészekben született, apja segéd-állattenyésztő, és ő is veri a fiát. Voditi is kitör a nyomorból, jogi egyetemre kerül, és a szocialista államvédelmi hatóság besúgója lesz, majd beépül az ellenzékbe, s a rendszerváltás után egyenes útja van a hatalomig. Ő lenne a mai kelet-európai diktátor „prototípusa?”

Nevezhetjük így is. Eredetileg Magyarországon játszódott volna a történet, de aztán arra gondoltam: nyilván megkérdeznék tőlem, hol van itt Orbán, Antall József vagy Torgyán? És ezt nem akartam. Írtam már könyvet a magyar rendszerváltásról; most azt szerettem volna, hogy ha ezt a regényt egy üzbég vagy orosz, szlovák, lett vagy román olvasná, akkor ő is ráismerjen arra, ami náluk történt. A könyv valahol Kelet-Közép-Európában, egy kitalált országban játszódik, amelynek tengere és magas hegységei is vannak. A szereplők nevei is kitaláltak, de jelentéssel bírnak. A főhősöm, Voditi horvátul vezért jelent, a tartótisztje Wurm: féreg. Tarete pedig lefordítva: korpa.

Fotó: Márton Merész

A regénynek Tarete az elbeszélője, aki egy disznó. Luko még gyerek volt, amikor megvásárolták a malacot, aki az egyetlen barátja lett, de aztán levágták. Miért épp ő a narrátor?

Tarete most biztosan azt kérné, hogy inkább sertésnek nevezzük, mert a „disznó” szóhoz sok negatív jelentés fűződik. Különbözik a regénynek először Voditi volt az elbeszélője, de éreztem, hogy ez így nem működik. Melyik diktátor az, aki a legbensőbb titkait hajlandó nyilvánossággal megosztani? Néhány író barátomnak megmutattam a szöveget, és végül Zoltán Gábor javasolta, hogy akkor Tarete legyen a narrátor, aki a sertések elíziumából követi szeretett gazdája földi sorsát. Ez humort visz a történetbe, másrészt kifejezi a főhős magányát is, hiszen Tarete az egyetlen, aki feltétel és érdek nélkül szereti Lukót. A diktátorok valahol maguk is áldozatok, ami persze egyáltalán nem menti fel őket. Sokan vannak, akik hasonlóan nehéz körülmények közül jönnek, mégis a tisztességes utat választják. Voditinak azonban fontosabb a hatalom.

A regény a rendszerváltásnál ér véget. Miért?

Az, hogy valaki diktátorként mi mindent követ el a népe ellen, egyrészt sejthető, másrészt az már egy másik könyv lenne. Engem elsősorban az érdekelt, hogy egy nagyra hivatott, tehetséges kamasz hogyan jut el az áhított hatalomig: elnökké választásáig.

A rendszerváltás itt az ország megromlásának fordulópontja is. A korrupció olyan méreteket ölt, ami korábban sohasem fordult elő. Névtelen senkik szabadon rabolhatják az állami vagyont. Miközben a regényben megjelenik a tenni vágyó, tisztességes és elhivatott értelmiségi réteg is. Mégsem ők vezénylik le a rendszerváltást. Miért alakult így?

Bármennyire tiszteltem az egykori demokratikus ellenzék tagjait, ők magukban édeskevesek lettek volna a rendszerváltáshoz. Valójában a nagyhatalmak egyeztek meg arról, hogy mi történjen ebben a régióban a Szovjetunió széthullása után. A magyar lakosság többsége semmit nem tett a demokratikus változásokért; ha Gorbacsov nem mondja ki, hogy elengedik a volt szovjet birodalom tagállamait, itt semmi nem történt volna. Nekem jogászvégzettségem is van, a 90-es évek elején bekerültem a hazai üzleti életbe, láttam, hogyan működik a privatizáció, az állami vállalatok kiárusítása és elherdálása. Az új, rendszerváltó pártokban megjelentek a merkantil hajlamú figurák, akiknek a politikai hovatartozásnál sokkal fontosabb volt, hogy a közpénzek lenyúlásával minél nagyobb haszonra tegyenek szert. Az első parlamentben még sok olyan értelmiségi is helyet kapott, akik a kommunizmusban üldöztetést szenvedtek el, és azt hitték: most majd új világot építhetnek. Aztán sorra kiszorították őket a politikából, és maradtak a „merkantilisták”. A gazdasági ügyeskedők és a naiv bölcsészek mellett azonban volt még egy csoport, amelyik jelentős számban képviseltette magát az új, demokratikusan választott országgyűlésben: ők voltak az egykori III/III-as besúgók.

Úgy érte, a rendszerváltás voltaképp ügynökváltás is volt?

Amikor már mindenki tudta, hogy a szocialista rendszernek vége, a III/III-as ügyosztály emberei beépültek az ellenzéki körökbe. Egyszerre irányították és kontrollálták ezeket a társaságokat. A főszereplőm is ügynökként épül be a demokratikus ellenzékbe, jelent a „lakásegységemen” elhangzottokról, eljuttatja a bátor ellenállót, hisz jól tudja: neki ebből semmi komolyabb baja nem származhat, hiszen ott van mögötte az „Ügyosztály”. Ám a látszólag bátor hőzöngéseivel elnyeri az ellenzéki társak elismerését, felnéznek rá, és megnyílik előtte a politikai pálya. Lehet, hogy e szál a regényben nagyobb hangsúlyt kap, mint ahogyan ez Magyarországon történt, de itt általában van szó Kelet-Európáról. Amúgy állítólag mikor Antall József szembesült azzal, hogy az első magyar parlamentben hány ügynök van, majdnem leesett a székről. És ebben az egészben mindegyik párt érintve volt.

Fotó: Márton Merész

Mielőtt ön bekerült az üzleti világba, tíz évig a pécsi egyetemen tanított jogot. Ismerte közelről, hogy kikből lesz a rendszerváltó elit. Ott is voltak ügynökök? Önről is jelentettek?

Persze; amit onnan tudtam, hogy az előadásaim után rendszeresen behívatott a tanszékvezető, és megkérdezte, miért tettem ilyen meg olyan kijelentéseket az órámon, mert hogy erről őt „szemből” értesítették. Pécssett a jogi karral szemben, a tér túloldalán van a rendőrkapitányság, tehát a „szembe” rájuk vonatkozott. Később az óráimon szóltam a hallgatóknak: most jól figyeljenek azok, akik a rendőrségnek jelentenek, mert fontos dolgot mondanék, s hogy pontosan tudják jelenteni, inkább felírom a táblára. Persze mindenki röhögött, de a tanszékvezető megint beidézett, hogy ne szórakozzak már az óráimon. Akkoriban már puhult a rendszer, ezért engedhettük meg ezt is magunknak.

Könyvének címe erős utalás Sartre Egy vezér gyermekkorára című művére. Csakhogy azt a francia író 1938-ban írta a fasizálódásról. Úgy gondolja, ez újra aktuális téma nálunk?

Sajnos igen. Érzékelhető ez a politikai hatalom szélsőjobbra tolódásából, és a fokozódó társadalmi félelemből is. Ilyen mérvű félelem a 80-as években már nem volt. Amúgy is nehéz összehasonlítani a két korszakot. Én 1953-ban születtem, és – leszámítva az 1956 utáni időszakot, amikor még gyerek voltam – mindig azt éreztem, hogy fokozatosan szabadabb vagyok. Enyhült a politikai nyomás, és egyre több minden került át a tiltott kultúrpolitikai kategóriából a túrtbe. Viszont az elmúlt tíz évben jelentősen szűkült nálunk a nyilvánosság tere, és erősödött a központosítás. A félelmet akkor is tapasztalom, mikor mondjuk kiírom a Facebookra a politikai véleményemet. Sokkal kevesebben lájkolnak, mint amikor a kertemben nyíló rózsákról posztolok. A követőim közül többen jelezték: egyetértenek velem, de a politikai tartalmat nem merik lájkolni, mert az egyikük vidéki orvos, és mit szólna a pacientúrája, s még inkább a főnökei? A másoknak a fia a helyi önkormányzaton dolgozik, és

nehogy baja legyen. Főleg vidéken nagy a félelem, ahol mindenki mindenkit ismer. A kulturális tér is egyre szűkül, nekem például ez az első könyvem, amely már nem kapott NKA-támogatást.

Más téren is érzi, hogy a margóra került?

Abszolút. Amikor a Makk ász, aztán a Trüffel Milán című regényeim megjelentek 2010 előtt, a Kossuth Rádió hangjátékban dolgozta fel mindkettőt, a megyei újságokban is készültek velem interjúk. Most már csak az egyre fogyatkozó ellenzéki sajtóban írnak rólam. De ezen túl mintha már nem is léteznék. Nem mernek vidéki felolvasásokra, közönségtalálkozókra meghívni. Talán most azokban a településeken, ahol az ellenzék győzött, változhat ez is. A közszolgálati televízióban jó néhány íróbaráttal együtt valaha rendszeresen szerepeltünk, de amióta Orbánék hatalomra kerültek, nem hívnak bennünket. Úgy látom, olyan mértékben erősödött meg nálunk a fanatikus, szinte már vallásos vezértisztelet, hogy aki a legkisebb kritikát mondja, máris ellenségnek számít. Racionális érvekkel nem lehet velük vitatkozni. Ez a fajta elvakult politikai hit utoljára Rákosi és Sztálin idején volt jellemző.

Elüldöztek egyetemeket, szétverték az Akadémiát, ideológiai alapon akarják átalakítani az SZFE-t. Totális kultúrarombolás folyik. Mi szüksége van erre a kormánynak?

Egy diktatúrára törő hatalomnak semmi nem elég. Nincs olyan, hogy most már jóllakott, s leáll. A pénz- és hatalomvágya kielégíthetetlen. Ha már minden az övék, de a sajtó meg az egyetemek és a kultúra még nem teljesen, akkor azt is megszerzik. Az első pillanattól kezdve bennük van ez az értelmiség- és kultúraellenesség is. És a művészvilágban mindig meg lehet találni azokat a középszerű figurákat, akik valódi tehetség híján politikai hátszéllel akarnak előrelépni, és cserébe feltétlen lojalitásukkal fizetnek. Ugyanakkor a hatalomnak praktikus okokból is szüksége van arra, hogy minél több botrány legyen a médiában és a kulturális életben. Az ellenzéki értelmiséget ugyanis ezek mindig érzékenyen érintik, ugranak az ilyen ügyekre, és verik a tamtamot. Addig is kevesebb szó esik arról, hogy például a COVID-járvány alatt a kormány hány milliárdot játszott át a hűbéres oligarchák vállalkozásainak

luxusszállodák felújítására. Mert a hatalmon lévők számára persze továbbra is a legfontosabb dolog az állami pénzek kitalicskázása.

Tíz éve nem találjuk ennek a rendszernek az ellenszerét...

Ez is világtendencia. Arra, hogy a diktatúrák mikor és miért buknak meg, nincs recept. Gyakran a végjáték előtt egy hónappal még semmi nem utal a változásra. De jöhet akár egy olyan külpolitikai vagy gazdasági fordulat is, amely belobbanthatja a társadalmi elégedetlenséget. És a nép erejét megsokszorozhatja, ha érzi: gyengül a zsarnok ereje.